3.1.1.3. Evrende Amaçlılık

Varlığın var olmasının nedeniyle ilgili görüşler, varlık felsefesinde yeni bir tartışma başlığı oluşturur. Evrende amaçlılık tartışmaları, bir yanda varlıkların oluşumunu bir yandan da varlıkların birbirini nasıl etkilediğini içerir. Evrenin amaçlılığı, evrenin tümünü bağlayıcı bir etki veya tek tek varlıkların hareketlerinin temeli olarak da (oluş ve değişimi açıklamak üzere de) ele alınabilir. Evrende amaçlılığın olup olmadığı tartışmaları iki alt başlıkta toplanır: teolojik (inançsal) ve kozmolojik (evren bilim) açıklamalar.

Evrende amaçlılık konusundaki teolojik tartışmaların merkezini Tanrı'nın yaratımı veya tasarımıyla ilgili görüşler oluşturur. Tanrı'nın varlığına yönelik öne sürülen fikirler, evrende bir amacın olup olmadığına yönelik fikirlere dönüşür. Tanrı'nın kabulü, varlıkların oluş ve değişimini açıklayan sistem oluşmasını sağlar. Tanrı inancının olduğu bütün inanç yapılarında varlıkların temel sebebi olarak Tanrı ele alınır (Tanrı bilinçli olarak yaratmış, yani var olanlar önceden tasarlanmış olarak yaratılmıştır.).

Evrende amaçlılık tartışmalarındaki ikinci kısım; kozmolojik, spiritüalist (ruhçu) ve hümanist açıklamalar başlığı altında toplanabilir. Var olanın canı ve ruhu dolayısıyla belli bir irade ve akılsal yapısı olduğu fikri vardır.

Bu fikirlerin karşıtı ise mekanizm fikridir. Mekanist anlayışa göre varlıklar, evrendeki fizik yasalarının sonucu olarak şekillenmektedir. Canlılık bile böyle bir gücün sonucudur. Dolayısıyla amaca yönelik oldukları, belli bir tasarımla yaratıldıkları veya belli amaçlar gözeterek hareket ettikleri söylenemez.

Aristoteles, varlıkların değişim göstermesinin zorunlu olarak özlerini değiştirmediğini belirtir. Varlıkların özlerini koruyarak, belli bir amaç doğrultusunda başkalaşmakta olduğunu ileri sürerek değişimi; madde ve form (biçim) kavramlarıyla açıklar.

Görünen her varlığın form kazanmış birer madde olduğunu belirtir. Onun görüşünde madde, form aldığı zaman yeni hâline dönüşür. Yenisi de form alırsa başka bir şekle dönüşür. Bu, devam eden bir süreçtir ve belli bir amaç doğrultusunda gerçekleşir.

Aristoteles, varlıkların amaçsal değişimini neden-sonuç ilişkisi üzerinden açıklamıştır. Varlıklar, dört nedenin etkisiyle oluşur. Bunlar; maddi, formel, fail ve ereksel nedenlerdir. Değişimin amaçlılığını ereksel (amaçsal) neden içerir. Örneğin çiçekler için alçıdan yapılmış bir vazo vardır. Vazonun maddesi alçıdır ve alçı, onun maddi nedenidir. Alçının şekil almış hâli formel nedendir. Onu vazo hâline getiren sanatçı, fail nedendir. Vazonun çiçekler için yapılmış olması ereksel nedendir.

Uygulama

Aşağıda verilen metni okuyup metinden hareketle soruları cevaplayınız.

Öyle bir kimse düşünelim ki en güçlü akıl ve düşünme yetileri ile donanmış olarak bu dünyaya birdenbire gelsin; gerçekten, nesnelerin sürekli olarak art arda gelişini ve birbirini izleyen olayları hemen gözleyecektir ancak bundan öte bir şey bulamayacaktır. Başlangıçta, hiçbir akıl yürütmeyle neden ve etki ideasına ulaşamayacaktır çünkü bütün doğal işlemlerin yapıcıları olan belirli güçler, hiçbir zaman duyulara gelmezler ve belirli bir durumda sadece bir olay bir başkasından önce geliyor diye birinin neden ötekinin etki olduğu sonucunu çıkarmak, akla uygun bir şey değildir. Bunların bir araya gelmeleri rastgele ve gelişigüzel olabilir. Birinin ortaya çıkmasından öbürünün varoluşunu çıkarsamak için bir sebep olmayabilir.

Hume, İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma

Sorular

1. **Birbiri ardına gelen olaylar neden sonuç ilişkisi olarak düşünülebilir mi?**
2. **Hume nedenselliğe neden karşı çıkmaktadır?**

Uygulama

Aşağıda varlık türlerinin sınıflandırılmasına yönelik Takiyettin Mengüşoğlu'nun bir metni verilmiştir. Verilen metni okuyup metinden hareketle soruları cevaplayınız.

Varlığın iki türü vardır; 1. Real varlık, 2. İdeal varlık. Her iki varlık türü birbirinden çok farklıdır. Real varlık; zaman ve mekân içinde yer alması, onun oluş içinde bulunduğunu, değiştiğini gösterir. Oluş; hem meydana gelme, değişme hem de başka şekillere girme demektir. Bütün real varlık dünyasında bu fenomenleri göstermek çok kolaydır; bunun için insanın çevresine, etrafına bakması yeter.

...

İdeal varlık, real varlığın tam karşıtıdır. İdeal varlık, zaman mekânda bir yer kaplamaz. Bundan dolayı ne değişir ne de oluş içinde bulunur. Bunun sonucu olarak da ideal varlık meydana gelmez, değişmez, başka bir şekle girmez; onun bireyliliği de yoktur. Bu nedenle ideal varlığın var olmasına öteden beri karşı konmuş, tartışmalara en çok sahne olmuş bir varlık türü olmuştur. Birçok felsefe teorisi bu varlığı süjenin herhangi bir yeteneğinin bir ürünü sayar ve süjenin bu varlığı meydana getirdiğini söyler; hatta adını bile bu alan için kullanmaktan çekinir.

Buna ideal varlığı göstermenin güçlüğü de katılırsa teorilerin özgürlüklerinin ne kadar artacağı düşünülebilir. Gerçekten ideal varlığı göstermek, real varlığı göstermek kadar kolay değildir. Nitekim öteden beri ideler, daima real varlık sferlerinin (alanlarının) dışında gösterilmişlerdir. İdeler dünyası, bu real dünyayı aşan, bu dünyanın temelini oluşturan bağımsız bir dünya olarak kabul edilmiştir. İdeler hakkındaki bu felsefe teorisi de ideal varlık türünün metafizik yükünü ağırlaştırmış ve ondan vazgeçilebileceği düşüncesine güç kazandırmıştır. Çünkü bu kurgucu (konstruktif) metafizik teori; problemi açıklayamamış, tersine onu belirsiz kılmıştır. Fakat ontoloji, ideal varlıkla real varlık dünyasını aşan, onunla hiçbir ilgisi olmayan, ona bağlı olmayan, bağımsız, havada duran bir varlık dünyası yani real varlık dünyasının dışında bulunan bir ideler dünyasını kast etmemektedir. Ontoloji, ideal varlığı aynı real varlık dünyası içinde görmekte ve bu bakımdan ontoloji çok somut fenomenlerden hareket etmektedir.

Takiyettin Mengüşoğlu, Felsefeye Giriş

Sorular

1. **Varlık türlerinin farklılıkları nelerdir?**

   ....
   ....
   ....

2. **Metafiziğin hangi yönü eleştirilmiştir?**

   ....
   ....
   ....

3. **Metne göre metafizik ve ontoloji arasındaki farklar nelerdir? Yazınız.**

   ....
   ....
   ....
   ....

Uygulama

Aşağıda verilen şiiri okuyup şiirden hareketle soruları cevaplayınız.

YALNIZIN DURUMLARI

I.
Her şeyi süpürebilirsin;
Sonbaharı süpüremezsin.
Sen her şeyi süpürebilirsin;
Sonbaharı süpüremezsin.
Yalnızsa
Sürekli bir sonbaharı
Süpürür hep.
Düşünemezsin.

VI.
Yalnızın
Sakladığı bir şey vardır;
Boyuna yerini değiştirir,
Boyuna onu arar.
Biri bulsa diye.

X.
Yalnızın odasında
İkinci bir yalnızlıktır
Ayna.

XI.
Yalnız
Hep uyanır
İkinci uykusuna.

XII.
Yalnız
Kendi ben'inin
sen'idir.

XIV.
Hep susadığında
O
Kendi çölündedir.

XVIII.
Yalnız
Hem kaptanı
Hem de tek yolcusudur
Batmakta olan gemisinin.
Onun için
Ne sonuncu ayrılabilir
Gemisinden,
Ne de ilkin.

XIX.
Yalnızın adı okunduğunda
Okulda ya da yaşamda
Kimse
"Burada"
diyemez.
Ama
Yok da.

XXIV.
Her leke
Kendisiyle çıkar.

Özdemir Asaf, Yalnızın Durumları

Sorular

1. **Şiirde sonbahar kavramı hangi varlık türünü ifade etmektedir?**
2. **Yalnızlık, şiire göre insanın yaşadığı bir durum mu yoksa insanın farklı bir var oluşu mudur? Değerlendiriniz.**
3. **Şiirden hareketle yalnızlık hakkında felsefi bir soru oluşturup sorunuzu aşağıda boş bırakılan yere yazınız.**

....
....
....
....

Uygulama

Hikâye, roman, kısa film veya belgesellerde işlenen herhangi bir konuyu varlık felsefesi açısından değerlendiriniz. Değerlendirmenizi aşağıdaki formu doldurarak sınıfta paylaşınız.

Eserin Adı				
Seçilen Tür	Hikaye	Roman	Kısa Film	Belgesel
	☐	☐	☐	☐

ESERİN KONUSU

ESERİN ÖZETİ

ESERDE GEÇEN VARLIK FELSEFESİ KAVRAMLARI

ESERDE GEÇEN VARLIK FELSEFESİ PROBLEMLERİ

Uygulama

Aşağıdaki bilgileri okuyup verilen soruları cevaplayınız.

SEVMEK ZAMANI (1965)

Sevmek Zamanı, 1965 yılı yapımı bir Türk filmidir (Görsel 3.2). Yönetmen, Metin Erksan'dır. Senaristler, Metin Erksan ve Kemal Demirel'dir. Oyuncular; Müşfik Kenter, Sema Özcan, Süleyman Saim Tekcan, Fadıl Garan ...

Görsel 3.2: Filmden bir sahne

Film Özeti

"Halil, ustasıyla birlikte adada boyacılık yapmaktadır. Çalışmaya gittiği bir köşkün duvarında asılı duran bir kadın resmine âşık olur. Resme bakmak için evi sık sık ziyaret eden Halil, bu güzel kadının suretine âşık olmuştur. Bu ziyaretlerin birinde resmini gördüğü kadın, Meral, ansızın çıkagelir. Halil'in suretine âşık olduğunu öğrenen Meral, bu durumdan fazlasıyla etkilenir ve Halil'in duygularına olumlu yaklaşır ama Halil, resme âşık olduğunu söyler."

Filmden Replikler

Halil : Resminle benim aramdaki bir durum, seni ilgilendirmez. Ben senin resmine âşığım.
Meral : İyi ama âşık olduğun resim, benim resmim. İşte ben de buradayım, söyleyeceklerini dinlemeye geldim.
Halil : Resmin sen değilsin ki? Resmin benim dünyama ait bir şey. Ben seni değil resmini tanıyorum. Belki sen benim bütün güzel düşüncelerimi yıkarsın.
Meral : Bu davranışların bir korkudan ileri geliyor.
Halil : Evet. Bu korku, sevdiğim bir şeye ebediyyen sahip olmak için çekilen bir korku. Ben senin resmine değil de sana âşık olsaydım ne olacaktı? Belki bir kere bile bakmayacaktın yüzüme. Belki de alay edecektin sevgimle. Hâlbuki resmin bana dostça bakıyor.

Sorular

1. **Metinde bir insanın somut varlığından öte o kişinin resmine âşık olunması varlık felsefesi açısından değerlendirildiğinde bu durum hangi akıma karşılık gelir? Gerekçeleriyle değerlendiriniz.**
2. **Repliklerde geçen** "benim dünyam" **sözüyle ifade edilen nedir?**
3. **Halil'in bir resme yönelik yaşadığı bu durumun psikolojik bir sorun değil de felsefi bir yaklaşım olduğunu nasıl temellendirebilirsiniz?**
4. **Meral'in kendi resmi ile kendisini bir ve aynı olarak kabul etmesi hangi varlık anlayışına karşılık gelir? Değerlendiriniz.**